

ANMELDELSER OG LITTERATURNYT

Ved universitetslektor, cand. mag. H. P. Clausen, universitetsadjunkt, cand. mag. Troels Dahlerup, overarkivar, mag. art. Vagn Dybdahl, arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, bibliotekar, dr. phil. Helge Søgaard og arkivar, cand. mag. Paul G. Ørberg.

Vilh. la Cour og Hans Stiesdal: Danske voldsteder. Hjørring amt. (Nationalmuseet, 1964). 286 s.

Bindet om Hjørring amt af dette værdifulde værk er skrevet af Vilh. la Cour, der sammen med museumsinspektør Hans Stiesdal har udført undersøgelserne, men i øvrigt er hele Nationalmuseets materiale benyttet og forskellig hjælp modtaget fra mange steder. 13 voldsteder er beskrevet. Af disse er de 2 forhistoriske tilflugtsborge, Aggersborg hører til Trelleborg-typen, og kun 10 er levninger af borge i ordets almindelige betydning. Tallet er lille i sammenligning med antallet af de adelige sædegårde, som har fyldt Vendsyssel i middelalderen, og bogen indeholder derfor ikke nogen opregning af adelsgårdene fra denne landsdel, men giver kun en beskrivelse af de store gårde, hvis levninger endnu fremtræder i terrænet. Kr. Erslev har i *Hist. Tidsskr.* 7, VI, p. 121-129 (1905-06) i en anden sammenhæng peget på de mange små adelsmænd i middelalderens sogne, og det ville have været af værdi at lære de ydre forhold, hvorunder de levede, at kende, men deres gårde har ikke efterladt sig påviselige spor og har næppe adskilt sig meget fra den almindelige bondegård. Hvor meget man må reducere fordringerne til en herremands bolig i denne tid, har Axel Olrik strejft i et foredrag 1895 (trykt i *Danske Studier* 1925, p. 147-55). Hele denne ukendte og ubestemmelige mængde kan dog ikke udelades af overvejelserne, hvis man vil danne

sig et helhedsbillede af »borgene« i Vendsyssel, og på denne baggrund fremtræder de beskrevne voldsteder som betydelige pladser, der har adskilt sig fra alle de andre.

Jordfundene på de beskrevne voldsteder har ikke givet et stort udbytte, og bogens vigtigste resultat er de omhyggelige nivellementer og de samlede oplysninger, den giver om hvert anlæg.

Aggersborg indtager en særstilling, og med rette har Vilh. la Cour ofret et tillæg til den øvrige beskrivelse, hvor han søger at finde forbilledet på typen. Desværre har det store arbejde været delvis forgæves, idet dr. la Cour søger at vise, at disse lejrborge med den pinligt nøjagtige opførelse har deres forgængere i de noget ældre ringvolde i de omliggende lande, men begrundelsen virker ikke overbevisende, og foreløbig må Aggersborg og dens slægtninge henstå som gåder, hvor den primitive jord- og træarkitektur står i den stærkeste modsætning til den raffinerede præcision, hvormed de er bygget.

Helge Søgaard.

Niels Skyum-Nielsen: Blodbadet i Stockholm og dets juridiske maske-ring. (Munksgaard, 1964). 251 s.

Blandt vort fags »obligatoriske discipliner«, hvor så at sige enhver nordisk forsker af format har følt sig forpligtet til at ytre en mening, indtager vist det stockholmske blodbad

en førsteplads. Uanset betydelige forskelle i vurdering og resultater har forskningen til denne dag stort set været enig om, at henrettelserne »kun kan betegnes som en politisk voldsdåd af værste art« (Henry Bruun 1940), hvorfor diskussionen især har berørt detailspørgsmål som ansvarsfordelingen – kongen personligt, hans råder, svenske (Gustav Trolle), danske (Didrik Slaghek) etc. – hvorvidt retssagen var en ren farce eller dog i nogen grad hyklede lovlighed, samt forskellige kritiske problemer om kildernes indbyrdes forhold og værdi.

Det er derfor med særlig spænding, at man åbner dr. Skyum-Nielsens bog, idet han hidtil har vist en forbløffende evne til at angribe traditionelle spørgsmål og gang på gang slået forskningen med overraskelse over den sikkerhed, hvormed han har kunnet gennemføre en total omvurdering af et tilsyneladende næsten uddebatteret problemkompleks.

Da de begivenheder, som udspillede sig på Stockholm Slot i november 1520, i hvert fald i formen var en proces, har forfatteren ganske logisk spurgt sig selv, hvorfor man i forsøget på at skaffe sig juridisk rygdækning gik så utroligt klodset til værks, som hidtil af forskningen antaget. Og med dette udgangspunkt når S-N frem til det forbløffende resultat, 1) at visse hidtil næsten uovervindelige modsætninger imellem kilderne opløses, 2) at retssagen set i lyset af såvel international som især af *lokal svensk kirkeret* viser sig at være gennemført med frapperende dygtighed og kirkeretslig sagkundskab.

Det kildekritiske crux er modsætningen imellem »Sentensen«, et af 14 høje gejstlige 1520 udstedt aktstykke, der udtaler, at visse af Gustav Trolle anklagede personer har gjort sig skyldige i åbenbart kætteri, og »Relationen« af 1523, hvori tre af de 14 over for Gustav Vasa blankt fralægger sig ethvert ansvar for de blodige begivenheder. (Derimod tager S-N na-

turligvis afstand fra Olaus Petris ca. 1546 skrevne propagandistiske fremstilling).

Disse to aktstykker, »Sentensen« af 1520 og »Relationen« af 1523, har dannet udgangspunkt for forskernes hidtidige kombinationer:

Har *de 14* udstedt en »Dom« under pres fra Christiern II (Paludan-Müller), eller ønskede *de tre* i 1523 at løbe fra det ansvar, som Gustav Vasa måske ville rejse imod dem (Erslev, med hvem de fleste har afvist Relationens kildeværdi), er Sentensen antedateret, dvs. at Christiern II *efter* blodbadet tvang de 14 til at legalisere sin bloddåd (Sandström, ja allerede 1596 foreslået af Huitfeldt)?

Har ærkebispens ønsket at rejse »civilt søgsmål« om erstatning, af kongen drejet over i retning af en kriminel kætteranklage (Gottfried Carlsson, jfr. Olaus Petri 1546), eller var tværtimod Gustav Trolle kongens »Onde ånd«, der ved sit hårdnakkede had til Sturepartiet tvang kongen til at opgive amnestipolitikken (Laurits Weibull)?

Tidligt var man opmærksom på, at kirkeretslige aspekter spillede en væsentlig rolle i sagen, således Weibull, der indså sondringen imellem kætteri og *notorisk* kætteri; men endnu 1955 fastslog Kauko Pirinen, at »overtrædelserne imod den kanoniske ret var mange og grove«.

Forfatterens nyvurdering samler sig om to afgørende punkter: 1) som Weibulls elev går også han ud fra, at processen drejede sig om *åbenbart* kætteri, og drager heraf den logiske slutning, at vi hermed er ude af det egentlige kætteribegreb og inde i notoritetsforbrydelsen, dvs. at Pirinens i og for sig korrekte indvendinger bliver irrelevante.

Sagens kerne er en paragraf i svensk partikulær kirkeret, efter hvilken de, som »nat og år« trodsigt har stået i band uden at søge absolution, som uforbedrelige *bandsmænd* skal dømmes under kongens sværd (idet kirkenes »barmhjertighed« forbød dens

deltagelse i afsigelsen af blodige domme), en elegant løsning, der på én gang giver kongen mulighed for at tilsidesætte amnestien (som han naturligvis ikke har kunnet give på kirkens vegne), og samtidig ret til at execvere, for ikke at sige pligt og kompetence, hvad han naturligvis ikke kunne have i en kætterisag, men derimod nok i en sådan »Kongens foged-forretning«.

Dermed bliver processens gang logisk og lovmedholdelig. Ærkebispens anmelder (»tilsiger«) sine fjender for kongen, der som rigets øverste dommer straks begynder at »ransage« med det resultat, at det berømte sammensværgelsesbrev af 1517 fremkommer; men i modsætning til hidtidig forskning fremhæver S-N, at dette ikke kunne være nogen overraskelse, da Gustav Trolle under lejde havde været til stede ved udstedelsen af dette åbne brev! Overgrebene imod Gustav Trolles person og nedbrydelse af Ståket Slot måtte ifølge gængs kirkelig opfattelse være at anse som forhold, der ipso facto bragte band over deltagerne, medens den vitterlige sammensværgelse imod såvel lokale som kuri-ale myndigheders indgriben var en bevidst stillen sig uden for den hellige almindelige kirke, og tilmed var sagen fulgt op med forkyndte bandlysninger såvel fra Lund som fra Curien.

Fortællingen om »Brask-Lappen« er desværre blot et af Olaus Petris storartede påfund; thi den kløgtige Hans Brask har utvivlsomt fremlagt en veritabel notarialattest om, at han kun nødtvungent deltog i 1517-sammensværgelsen, og S-N giver flere udmærkede eksempler på tilsvarende protester. Men episoden viser, at retten langt fra gik summarisk til værks, da den skulle afgøre sigtelseernes overensstemmelse med facta. At forholdene var vitterlige, kunne ingen tvivle om, hvorfor de sigtede tilbageholdtes natten over på slottet.

Men derfra og til at dokumentere disse vitterlige sagforholds kriminelle

karakter var endnu et skridt nødvendigt. I kirkeret var kongen inkompetent, hvorfor han ønskede et gejstligt responsum, og den følgende dag indkaldtes 14 gejstlige, blomsten af Sveriges kirke, fire bisper, én dominikaner, 9 kapitelsmedlemmer, eller to dr. theol., to dr. juris plus 7 magistre!

Dette andet punkt, hvor S-N sætter ind og afgørende ændrer vor opfattelse af begivenhederne, er med hensyn til den rette forståelse af Sentensen – sammenholdt med den famøse Relation – hvorom hidtil megen tvivl har rådet (af Erslev jævnsides betegnet herhjemme alt for lidet kendte gejstlige retspleje (det er vist første gang, at vi finder internationale autoriteter som Churchill, Eichmann o. m. a. citerede i et dansk værk) viser S-N, at det specielt i kætterspørgsmål var kutyme, at domstolene indhentede ekspertudtalelser, først og fremmest om, hvorvidt de af retten fremdragne forhold kunne anses for trosforbrydelser eller ej.

Herved ophæves modsætning imellem Sentens og Relation; og i betragtning af, at der 1523 burde kunne findes talrige øjenvidner til begivenhederne, må det have været stærkt begrænset, i hvor høj grad der kunne pyntes på fremstillingen. Ikke blot påviser S-N, at vi på dette punkt i sagen må forvente et gejstligt responsum; men dels har vi i Sentensen et sådant bevaret, dels de tres erklæring om, at de »rent abstrakt« besvarede nogle spørgsmål, herunder at bekæmpelse af pavens myndighed var at anse for vitterligt kætteri. Tilmed har man på et enkelt punkt i højere grad draget deres troværdighed i tvivl, end teksten gav grund til, idet magister *Kaj Bom* i et responsum til S-N har angivet en ny læsning. Hvor man hidtil gik ud fra, at Relationens udstedere benægtede kendskab til en evt. påfølgende domfældelse, synes deres brev nu blot at fremhæve, at de ikke ud fra de stillede spørgsmål eller deres eget svar havde kunnet forestille sig de grufulde

konsekvenser, altså at der kunne følge en sådan dom. Samtidig forstås til fulde, hvorledes de 1523 kunne fralægge sig ethvert ansvar, idet de som eksperter blot svarede »teoretisk«, hvorfor juridisk ansvar alene tilfaldt domstolen.

Hermed bortfalder i nogen grad den anstødssten, at Gustav Trolle, »Anklageren«, deltog i udstedelsen af Sentensen, da han naturligvis måtte være inhabil som dommer. Dog kunne jeg have ønsket en lidt nøjere redegørelse for eksperter (jurisperiti) kvalifikationer, specielt om der trods alt ikke med føje kunne gøres indsigelse imod, at domstolen sender »rekvirenten« Gustav Trolles tilsigelse til ærkebiskop Gustav Trolle som ekspert? Ligeså undrer jeg mig over, at forfatteren ikke har benyttet lejligheden til her at gøre rede for forholdet imellem konge og rigsråd som domstol i betragtning af, at dette i Danmark i ikke ringe grad kan parallelliseres med kirkens enedommer plus jurisperiti.

At forskningen til denne dag er strandet på forståelsen af Sentensen, skyldes givetvis det psykologiske faktum, at vi i en så celeber sag venter at finde en *skriftlig* dom, skønt vi så at sige ikke har én middelalderlig kriminaldom bevaret, men blot domme i sager, der gav adkomst. Pudsigt nok anfører S-N ikke sin egen opdagelse af, at Byrge Gunnersens eksemplar af dommen over Poul Laxmand betoner, at den var *civil*-, ikke kriminalretlig! Men i det hele taget dominerer svenske og *franske* henvisninger, medens forfatteren er karrig med specielt danske eksempler.

Med stor metodisk dygtighed har S-N nået frem til det overbevisende resultat, at processen, hvoraf det stockholmske blodbad udsprang, langt fra at være et klodset, overfladisk legaliseringsforsøg tværtimod er en med overlegen dygtighed ledet regelret bandsmandsproces i overensstemmelse med »den skrevne svenske lov«,

en interessant parallel til forfatterens disputats om højmiddelalderens danske kirkekamp, hvor han konkluderede, at kongemagten klarede sig ved at have de bedste juridiske hoveder til disposition.

S-N er dog ikke faldet for den nærliggende fristelse at ville forklare *alt* og som ikke ualmindeligt blandt historikere opkaste sig til appel- eller kassationsret over for processen. Vigtigere er det for ham at sætte sig ind i domstolens tidsmæssige baggrund og søge at forstå, på hvilket grundlag den nåede sit resultat. Blandt andet fremhæves det, at der *efter* domfældelsen er sket uregelmæssigheder, idet der må være blevet henrettet flere, end proceduren berettigede. Men tal og navne er langt fra sikre, enkelte henrettelser har således intet med processen at gøre (deserterede lejetropførere), og i andre tilfælde har man muligvis »parallelliseret«, dvs. henrettet en del givetvis lige så skyldige som de formelt set korrekt dødsdømte. Det juridiske ansvar derfor tilfalder ifølge S-N kongen, det vil vel sige »den verdslige magt«; mon ikke folk som Didrik Slaghek og konsorter har været i stand til at fiske i rørte vande?

På ét punkt finder forfatteren en grov formfejl, idet bloddømmene ramte to bisper, der alene havde paven til værning. Men atter kommer hans udstrakte belæsthed ham til hjælp, idet han giver talrige lærerige eksempler på, at den verdslige magt middelalderen igennem var særdeles utilbøjelig til at indrømme notorisk kriminelle gejstlige the benefit of the clergy.

Mine få indvendinger bliver rent formelle. Denne kyndige udgivers personlige stil kan endnu være ret usikker, og han ynder hjemmelavede ord (»procesfrihed« = amnesti – Haupt- und Staatsaktion forekommer mig misforstået, i hvert fald er det femininum). I noterne citeres ADP og SD snart med nr., snart med pagina; ved henvisning til DRA, TKUA hen-

vises (uden pakkenummer) til en gruppe på ca. 20 pakker og 4 bind.

Det er en bog med perspektiver i, ja endnu flere end forfatteren giver. Således viser den klart middelalderkirkens udsatte stilling; thi man må ikke opfatte de skarpe kirkemødevedtagelser om band imod overgreb som vidnesbyrd om en stærk position. Snarere er disse helvedesfordømmelser at forstå som nødråb, for ikke at sige hysteriske angstudbrud fra en på mange måder magtesløs institution, der håret oppe af ideelle krav ofte gabede over mere, end de reelle magtmidler tillod. Følgelig ender de fleste kirkekonflikter med et såre magert forlig, og den gru, der endnu står om blodbadet, skyldes især den sjældne konstellation, at konge og kirke arbejdede sammen.

Specielt viser denne episode os den svenske kirkes vanskelige situation; at bekæmpe de »antiklerikale« Sturer ved hjælp af Christiern II var som at uddrive Satanas med Beelzebub. Kongen havde selv for vane at tage hårdt fat på bisper; hvad Herrens salvede dækket af purpuren tillod sig, var dog ikke andet, end hvad kirken århundredre igennem havde været vant til. Men at usurpatorer som Sturerne – oprørere såvel imod Gud som konge – forsøgte sig ad de samme baner, måtte få et ubehageligt præg af »hussitisme«, og med vanlig dygtighed trækker S-N linier langt bagud og viser, at det var et af unionskongernes mest slidte våben at hente pavelige bandlysninger imod deres svenske modstandere.

Ganske naturligt koncentrerer et sådant metodisk værk sig om placering af kilderne i deres korrekte sammenhæng, og først i et slutningskapitel ridser forfatteren nogle af de konsekvenser op, som hans epokegørende resultater må medføre, ikke mindst det fine spil gejstlig og verdslig domsmagt imellem, og S-N antyder den uhyggelige mulighed, at ledende politikere lige siden kongens amnesti havde forberedt dette alternativ, ikke som

en nødvendighed, men som en eventualitet, hvis det fra et samarbejde med Sturepartiet skulle blive opportunt at skifte over til højkirkepartiet!

Troels Dahlerup.

Jørgen H. Barfod: Orlogsflåden på Niels Juels Tid. (Marinehistorisk Selskabs Skrift nr. 7, 1963). 156 s.

Det er et overordentligt omfattende kildemateriale, marinehistorikeren Jørgen H. Barfod har måttet gennemgå til denne skildring af den danske flåde i sidste halvdel af 1600-tallet. I næsten samtlige regeringskontorer er der hentet enkeltheder; men interessant er nok anvendelsen af svenske diplomaters korrespondance med deres regeringer. Her fremkommer nemlig foruden de reelle oplysninger en række personlige vurderinger til klarlæggelse af flådens tilstand og eventuelle effektivitet.

Bogen er spækket med skibsnavne og tekniske betegnelser, som den vel må være det; men resultatet er naturligvis, at den herved kun vender sig til en kreds af specielt interesserede, som for tidsrummet kan hente sig underretning om flådens størrelse og sammensætning, skibstyperne og deres bygning, skibenes ornamentering (der spillede en rolle for deres sejl-dygtighed), deres bestykning og deres mandskabs våben. Desuden redegøres for de norske kobber- og jernværkers produktion af våben og ammunition, og fra Krigskancelliets kongelige ekspeditioner opstilles et orlogsskibs fulde udrustning 1673. En ganske kort oversigt over de europæiske flåders størrelsesforhold afrunder bogen.

Finn H. Lauridsen.

Alb. Fabritius (udg.): Maleren Otto Baches erindringer. (Gad, 1964). 169 s. i 4° med talrige tegninger af kunstneren.

Baches erindringer blev brudstykk-